

Проф. С. Гаєвський

Франків
„МОЙСЕЙ“

[РОЗВІДКА І ТЕКСТ ПОЕМИ]

В ДРУГОГО АВТОРИЗОВАНОГО ВИДАННЯ

1948

Українська Вільна Академія Наук

Проф. С. Гаввський

Франків «Мойсей»

(Розвідка і текст поеми)

З другого авторизованого видання

diasporiana.org.ua

1948

НА ЧУЖИНІ

Президія УВАН ухвалила до друку.

I

Р О З В І Д К А *)

*) Зачитана на науковій конференції групи історії й теорії літератури УВАН 29 — 30 червня 1946 р. в пам'ять тридцятиліття смерті Івана Франка.

а) Життєва путь — підґрунтя „Мойсея“

(1856 — 1916)

З малих літ доля не шкодувала важких ударів на хрупку фізично натуру поета Франка. З дитячих років у поетову свідомість втискається інакше відношення до молоді й інше до старечої заскорузлости та черстої зарозумілости. В дорослих літах заіснували такі взаємовідносини між поетом і „міродайним“ українським суспільством в Галичині, що такі настрої ще зміцнилися.

Друга половина XIX віку в Австрії визначається особливим розвитком словістики. У Відні катедра академіка Ягича має популярність на всю Европу. Науковці всього слов'янського світу вважають для себе завершенням своїх наукових студій тоді, як відбудуть заняття й наукові вправи в семінарі при кафедрі академіка Ягича. Такий вишкіл проходили не тільки молоді науковці слов'янських частин Австрії, а відбували відрадження до Відня й словісти сусідніх з Австрією країн.

Після закінчення університетських занять у Львові молодий Франко проходить науковий семінар при віденській кафедрі академіка Ягича й здобуває докторський ступінь, написавши солідну наукову розвідку про старовинний роман про Варлаама та Йоасафа в давньому українському письменстві, що перевищила розвідки російських учених на цю ж тему. Студентство російських університетів залюбки давало їй перевагу перед рекомендованими російськими працями.

Поруч з розвідками молодий науковець творить бездоганні й високохудожні вірші, складає твори оповідного жанру. Художньо-поетична творчість викликає ентузіазм серед молодого українського суспільства. Молодому науковцеві й талановитому поетові усміхалася приваблива майбутність. І фізично на той час укладалися обставини у Львові так, що поетові створювалися мови науково-педагогічної роботи при львівському університеті.

Вступну габрілітаційну лекцію на доцента Франко зачитує у львівському університеті 1895 р. Темою своєї лекції дебютант обрав „Наймичку“ Шевченка. Не заносилося на якісь небезпечності чи невдачі. Блискуча професорська кар'єра сама собою виринала на шляху талановитого й добре приго-

тованого поета-науковця. Всі, як і сам кандидат, були певні, того, що це єдиний достойний наступник на кафедрі.

Стале офіційне становище з матеріальним забезпеченням приносило широкі перспективи культурної праці на національному ґрунті. Польська урядова та культурна шляхта розцінювала це по-своєму й поставила тому потайний опір. Перед Віднем пущено байки про „соціяліста“, що два рази (1877 і 1880 р.р.) зазнавав ув'язнення.

До кафедри молодого науковця не допущено. Спричинилися до того не тільки польсько-австрійські урядові кола, а доложили брудних рук і українські впливові чинники. Сталося так, що заробляти на хліб щоденний висококваліфікованому науковцеві й поетові довелося коректорською роботою в польських редакціях, бо міродайні на той час в австрійській частині України, тобто Галичині, українські чинники знехтували поета і на роботу в своїх виданнях не прийняли: в своїх літературних творах цей „соціяліст“ наважився називати їх „ботокудами“.

Дивовижних форм набувала боротьба темпераментного поета з „сивоглавими“ його опонентами чи „ботокудами“, як він їх іменував. „Сивоглаві“ кепкували з „загонистого“ соціяліста, що визнавав тільки вишивану сорочку, а в сурдугі і не кохався, і одружений був з вихованкою київського інституту шляхетних дівчат, а не з родичкою „Сивоглавих“.

Нав'язуючи близькі взаємини з київською старою громадою, Франко в)р. р. 1885 — 1886 двічі відвідує Київ, спізнає близько все те, чим живе оточення „Київської Старини“ (редакція журналу, книгарня й видавництво) і в родині одного члена громади й одружується. Цей факт не стоїть осторонь того, що сталося після 1895 р.

Коли говориться про „сивоглавих“ Франкових антагоністів, то до їх гурту мають належати тодішні „князі Церкви“. У всякому разі в поетовій свідомості така належність не викликала сумніву. Відношення зацькованого „соціяліста“ до цієї категорії людей, як представників нації, до самої смерті залишилося різко негативне. Навіть після смерти поет не хотів чути над собою молитов з уст тих, хто за життя гнав його на Голготу.

В промові на ювілейному святі 1898 р. в день 25-літнього свого ювілею Франко дякує перше всього молоді, як основу ювілейного свята, а на кінці приносить подяку й противникам. Коли молоді разом з поетом є творчим елементом у процесі життя, то противникам відводиться роля збудника, що не дає застоюватися на однім місці в процесі розвитку, а заставляє шукати нових стежок. Поет в кінці говорить:

„Щиро поважаю тих, що борються зо мною чесною зброєю“, виключаючи тим таких, що застосували і приховані та несумлінні способи.

Останні роки XIX століття та початок XX в. пройшли у поета під знаком конфліктів, непорозумінь і болючих понижень. Міродайне українське суспільство в Галичині того часу найбільше спричинилося до таких конфліктів та непорозумінь.

„За шмат гнилої ковбаси“, як тоді казали, те суспільство йшло на послуги „чужим богам“ і зовсім не дбало, а то й не розуміло вищих духовних інтересів свого народу. Але зовнішнього апломбу вистачало в таких „сивоглавих„ опортуністів виставляти себе провідниками народу, бути отими Датанами й Авіронами, що з природної своєї поверховости йшли за чужими вказівками, тобто „кланялися чужим богам“, видаючи себе за справжніх проводирів народних і навіть заявляючи монополію на провід у народі.

Зникали вищі духовні інтереси народу як незалежної нації, як культурного чинника серед таких же творців вищих духовних цінностей в час творчого піднесення в Європі. Носій вищого духа нації бачив згубність такого становища, тобто запанування примітивізму, обмежености, плебейського духу покори.

В історії записано, що професорська колегія обрала Франка доцентом на вільну, після смерті Омеляна Огоновського, катедру української літератури, але міністерство не затвердило через участь його в політичних справах. Можливо, що воно так і здійснилося в обсягу тільки офіційних перетрактатій без переходу на приватну ділянку.

В живих українських відносинах вся ця історія переросла офіційні зносини, вийшла далеко за їх межі, наповнилася дражливістю, образливістю та понизливістю. І хоч на ювілей поет засвідчив своє лицарське ставлення до противників, жива дійсність говорить про щось інше. Існує вірш „Сивоглавому,“ повний іронії на адресу міродайних опортуністів та зарозумілих обивателів. Літературно-офіційно „сивоглаві“ не відповідали, але в практичному житті їх міць сягала незвичайно далеко й глибоко. Особливо твердий ґрунт був під ногами у церковних князів.

„Сивоглаві“ „ботокуди“ мало відчували моральних ушімлень з літературної критики, а фізичні дошкулювання їх і зовсім не обходили. Не те можна сказати про Франка. Допікало його те й друге незвичайно сильно: слабкий інтелектуальний розвиток у суспільстві гнітив тільки Франка; від-

мовлення в співробітництві окошилося виключно тільки на поетові.

В початках ХХ століття гострота у взаємовідносинах між поетом і суспільством розрівнялась і притихла. Поет, критик і науковець не знизив лету, а кожную ділянку своєї праці наповнив глибоким змістом, не зважаючи зовсім на матеріальні негододи. Молодь боготворила поетову талановитість і працездатність.

У таборі поетових противників залишилося все те, чому загалом дано назву „ботокудів“, тобто поверхова зарозумілість, примітивізм думання, обивательська обмеженість, стареча черствість, плебейський дух покори перед чужим авторитетом.

Протягом боротьби сам Франко не залишався на одному становищі, як він це й відзначає в своїй ювілейній промові. Його зворушувало до глибини душі, що за ним слідує гурт молодих, освічених ентузіастів, хоч у противному таборі було майже все українське громадянство Галичини.

В ім'я єдності поет шукає компромісу, шукає примирення. В тому процесі відбувається глибокий перелом і в світогляді поета. Він з кінця ХІХ в. і на початку ХХ століття заглиблюється в проблеми про вищий суд над людиною, про суд Божий, про суд вищої моралі. В таких шуканнях поет наближається до створення поеми „Мойсей“.

б) „Мойсей“ — розкриття Франкового духу

1905 рік, як час виникнення першої російської революції, зродив у всіх національних меншостей цієї „тюрми народів“ великі надії на розкріпачення й на вільне життя. Рожевими надіями пройнялися й передові представники українського народу, особливо в західній частині, що входила в склад австрійської держави.

Виникали надії на об'єднання в одне ціле всього українського народу при розпаді „тюрми народів“. Об'єднання українського народу дасть йому можливість виявити інтелектуальні сили й розвинути їх на всю широчінь відповідно до природних здібностей.

Перспективи розкріпачення й розвитку інтелектуальних сил особливо сильно захоплювали Франка, що вже стільки натерпівся від своїх доморослих „ботокудів“. „Сивоглаві“ не розуміли поета й вороже ставились до всіх його ідейно-культурних заходів, але освічена молодь розуміла поетові наміри,

відгукувалася на заклики й з ентузіазмом підтримувала їх.

В підсумках своєї 25-літньої праці Франко називає її тільки спробними досвідами: „я був тим пекарем, що пече хліб для щоденного вжитку“, ... „я дбав про те, щоб відповіді потребам хвилі і заспокоїти злобу дня“. Поет певен, що серед його доробку „знайдеться деякий твердий камінь“, а то „найбільше буде того труску і цементу, котрим заповнював люки і шпари“. „Було чимало помилок, ...що або мені самому, або іншим вони служили осторогою і наукою“. Таке свідчення самого поета допомагає орієнтуватися в лабіринті тих світоглядових змін, що відбувалися за той час у поетовім інтелекті.

В період творення „Мойсея“ все те, що самим поетом відноситься до „труску й цементу“, відійшло в минуле, а настав час шукань і роздумувань над вічними проблемами добра і правди. Наростання таких настроїв привело поета до створення геніяльного твору під назвою „Мойсей“, взявши для того сюжет з біблійних оповідань.

Зміст твору й його фабульні ситуації виношувані були в поетовій лябораторії через якийсь значний час, бо як приступив поет до реалізації сюжету, він в нього оформився незвичайно швидко, прибравши закінчену, досконалу й виразну форму впродовж короткого часу.

Саме оформлення сталося на протязі шости місяців, почавши від січня й закінчивши в половині липня 1905 р. Короткий час, в який зродилася така досконала формою й глибока змістом образно-поетична річ, показує на сильне інтелектуальне напруження поетичного апарату творця. Творчість ішла невпинно, поглиблюючись з середини й загострюючись на кінці.

Твір складається з двох частин — прологу й поеми. Виникли ці частини не в порядку свого розташування в творі. Спочатку виникла поема, а за нею уклався й пролог. Змістом своїм пролог становить апотеозу, як результат глибокого роздумування над долею свого народу. Тому в ньому дається висновок в формі урочистого приречення, а не вступ до викладу.

У серпні того ж року твір було видруковано заходами самого автора. Такий поспіх і дбайливість розкривають перед нами особливу захопленість поета своїм твором і виключне бажання зреалізувати ті ідеї, що їх вкладено в поему.

Спостереження встановляють деякі особливості за геніяльно написаними творами. Такий твір має певну симетричність частин та пропорційність їх: в найвищому поетичному напруженні загальна кількість одиниць твору розпадається

в крайньому й середньому відношенні („золотий поділ“). Такий поділ у крайньому й середньому відношенні розкриває найхарактернішу особливість інтелекту автора, незалежно від свідомости творця.

До свідомої частини розгортання фабули належать біблійні події; поема в цілому містить у собі філософсько-психологічний трактат у поетично-образній формі; розкрито боротьбу героя за вищі ідеали й сутичка його з представниками обивательської буденщини, що з-за „лакомства нещасного“ вклоняються „чужим богам“.

Поруч розгортання основної теми в поемі подаються й бічні проблеми, як засіб обґрунтування основної теми. Все це є свідома частина розгортання матеріалізму, як результат навмисної творчої праці поета.

Спинаючись на „золотому поділі“ (поділ у крайньому й середньому відношенні) поеми й прологу, маємо на оці загострити увагу на моментах позасвідомого стану творчого інтелекту, бо вони характерні для особи поета. В тих моментах розкривається душа поета, його найглибші переживання та його безмежна відданість народові (пролог).

В „золотому поділі“ поеми, тобто в найвищому напруженні, герой поеми говорить: „Обгорнула мене самота“... (строфа 223). До виникнення поеми „Мойсей“ мотив самотности брентів у поетичних творах, але в найвищому напруженні поеми цей мотив має глибoku й усебічну обґрунтованість, розгортаючись в цілу художню градацію.

Конфлікт з народом створює зашкарубла обивательська обмеженість Датанів і Авіронів, що своєю поверховою облесливістю перед несвідомим патвпном добиваються вигнання пророка з табору. Трагедію Мойсеєвого духа, а разом з тим і поетової душі на самоті художньо-образно розгорнено в XII—XIV розділах. Трагічність становища поступово поглиблюється, щоб в абсолютній нічній тиші при морганні тільки зірок відчувся болючий відгомін лише у власній душі. То дійсна трагедія пророка і з ним поета.

Розділі підготовки, аналізу й розкриття болючости ідейної самотности належать до найглибших філософсько-психологічних трактувань у поетичній формі. В них брентить мука самого поета від тих довголітніх ворогувань між ним, як носієм вищих духовно-національних цінностей, та „сивоглавими“ „ботокудами“, репрезентованими в поемі Авіроном і Датаном.

Технічним виконанням поема й пролог різняться між собою. Тривопаві анапести, замкнені в чотирирядкову строфу з одною перехресною римою, надають поемі величаво-спокій-

ного вислову. Так розпочато виклад, таким розміром і закінчено поему.

Терцини з шостистопового ямбу надають прологові активної рухливості й незаперечної переконливості. Як це на початку звучить ушімливо-болючо, так в найвищому напруженні це звучить активно-переконливо. Після тяжких рефлексій поет з енергією вигукує: „О, ні! не самі сльози й зідхання тобі судились“... Після цього настає відоме тепер всім величне приречення:

„Та прийде час, і ти огнистим видом
„Засяєш у народів вольних колі,
„Труснеш Кавказ, впережешся Бескидом,
„Покотиш Чорним морем гомін волі...“

Хоч пролог „слізьми злитий“, але поет підносить його Україні як „дар весільний“. На прологові лежить інша творча функція, як на поемі. Через те й моменти найвищого поетичного напруження розкривають перед нами різні боки поетового духа. В поемі розкривається гнітюча самотність. З пролога пашисть урочиста переможність для української нації, що її ще до Франка ніхто не висловлював у такому надхненому піднесенні: то приречення національного пророка.

Фабульні ситуації в поемі розкривають біблійну дійсність зі всіма фактичними подробицями. Треба багато уявності, щоб провести сяку-таку аналогію з реальною дійсністю поетових часів. Після прологу й його величного приречення та посвяти в кінці, всі біблійні ситуації набирають образно-метафоричного значення. Зрозумілим стає, що то говорить поет до своїх сучасників.

Багато висловів з поеми стають ходячими як прислів'я. Часто вислів Мойсея до жидів: „і підете в мандрівку століть з мого духа печаттю“, — подається за Франкові слова до українського народу. Ніщо не здібне так міцно цементувати єдність народню, як поетові далекосяглі та глибокодумні формули з поеми „Мойсей“.

З заведеного теоретичного визначення Франків твір заносять до категорії ліро-епічної поеми, але по суті то є філософсько-образний трактат на біблійну тему. В біблійних образах і ситуаціях, а особливо в смерті Мойсея, розгорнулися власні Франкові переживання, муки й страждання, його боротьба з оточенням, з самим собою.

В найглибших філософських розробленнях поема завершує багатогранну Франкову творчість, виявляє останній етап еволюції, що відбувалася в світогляді Франковим. У поемі „Мойсей“ він виступає романтиком, а не позитивістом, з приматом духа над матерією. Через хащі і нєтрі духовних шу-

Кань поет приходить до Христа без примирення тільки з „князями Церкви“, що належали до „сивоглавих“ його гнобителів.

в) Франкова безрелігійність

Кожного разу, як стає питання про шанування видатного представника української культури, виникає справа безрелігійності того оборонця національної єдності та відживлювання народнього духа. Було так з Шевченком, поки аж науково доказано, що цей національний пророк не тільки в окремих висловах і вчинках виступає релігійним і глибоко віруючим, а християнізмом прийнята його тематика й навіть будова сюжету.

Відбувається те саме й з поетом Франком. Виникає певна закономірність. Звідки ж береться така закономірність? Треба зважати на ті обставини, в яких формувався Франків світогляд у молодих роках. У запалі боротьби виникали несподіванки, а в зрілі роки наступила переоцінка. Погляд самого Франка на все виникло до 1898 року наведено вище з промови на ювілейному святі. На все це поет дивиться як на „злободенне“ й скороминуше явище в його діяльності.

Приглядаючись до поетової творчості, спостерігаємо характерні особливості. В публіцистиці, віршах „на злобу дня“, програмових партійних виступах поет різко критикує попівство і релігію. „Попівські тортури“ стають поруч „тюремних царських мурів“ і „цпійонського ремесла“. Нове життя має бути „без Бога і віри основ“, бо цими високими атрибутами запаморочують простий нарід. Докладає рук і духбвенство, як суспільна кляса.

В іншій ділянці наступного часу поет виявляє глибоке розуміння релігії, пишучи поеми: „Панські жарти“, „Мойсей“, „Іван Вишенський“. При виплеканні цих глибоко-ідейних творів з поетової інтуїції заговорили не „злободенні“ теми, а з глибини серця й душі виринули закладені там з дитинства релігійні світовідчування. З Франкової душі озвалася така релігійна стихія, яку надихнула на нього рідна мати й сільська церква та біблійна лектура.

Великий німецький поет Гете сказав: „Нехай ніхто не припускає, що зможе перемогти перші враження свого юнацтва“. На Франкові ці слова здійснилися повністю. В вирі політично-громадської боротьби поета захопили соціальні гасла. Ворожість „сивоглавих“ „ботокудів“ зродила в душі поета зневажність до духовних „князів Церкви“, як суспільної кляси в Га-

личині. Нехтування духовенства, перетворилося далі в негачію релігії.

Трактуючи цю справу, потрібно розрізнати два моменти в цьому питанні: релігію, як чисту віру в Бога, і релігію, як церковно-кастову організацію. Релігію, як віру в Бога, Франкова душа сприйняла від побожних батьків і донесла її незатертою до гробової дошки. До релігії, як церковно-кастової організації, поет ставився негативно все своє життя, бо вона спричинилася до його поневіряння.

Поруч з тим, що виникало навкруги взаємовідносин церковного керівництва й зацькованого ним творця „Мойсея“, розкривається Франкове ставлення до конфесій взагалі; як інтелігент і до того ще й соціаліст, він мав ставитися взагалі байдуже, а в рамках якогось часу навіть вороже до релігії, як церковно-кастової організації. Цього ніхто не стане заперечувати, та й нема потреби це робити. Треба тільки розрізнати внутрішньо-релігійний і зовнішньо-церковний бік справи.

Разом з тим у поемі „Іван Вишенський“ Франко апоетизував видатного аскета й полеміста, що обстоював самобутність свого народу й чистоту предківської віри. То є свідчення, як Франко глибоко розумів значення двох конфесій в житті українського народу, поетизуючи релігійних представників давнього минулого.

Залишаючись противником кастової церковности, поет на схилі свого віку сам заявляв, що він не марксист. Драгоманів навіть закидав Франкові, що він танцює між соціалізмом і націоналізмом: служіння своєму народові стало у Франка на першому місці в добу зрілості інтелекту.

Боровся Франко проти релігії, як організації; така боротьба допомгла йому перетворити „ботокудів“ у націю. Своє справжнє ставлення до релігії в її найглибшому значенні Франко виявив у своїх поемах дозрілої творчости. До таких поем належить „Іван Вишенський“, а особливо поема „Мойсей“, де примат духовости поставлено над матеріалізмом, ідеальний світ вічного Бога окреслено з незвичайною філософсько-психологічною проникливістю, а культурне служіння своєму народові піднято на недосяжну висоту.

г) Франків дороговказ

Устами пророка Мойсея промовляє, журиться, зневіряється національний наш пророк Іван Франко. Були моменти, що дух скептицизму заволідав поетовою свідомістю. В час са-

мощности творець „Мойсея“ відігнав від себе злого духа скептицизму й примирився з Богом, темрява розвіялася, добро взяло верх над злом, матеріялістичний світогляд уступив місце ідеально чистому й високому розумінню буття.

За сумніви, навіть „найменші, чекає людину кара. Тому й Франкові, „роздертому сумнівами,“ не судилося увійти з своїм народом у царство духа, побачити його господарем на відродженій і оновленій землі. Переживши тяжку скруху, поет застерігає молоді покоління:

„Хто здобуде всі скарби землі,
„І над все їх полюбить,
„Той і сам стане їхнім рабом,
„Скарби духа загубить...

Мізерне життя провадить парід, що не має вищої мети, не змагає до досягнення вищих ідеалів. Тому в „прологові“ поет у гніві картає українське суспільство словами: „паралітик на роздоріжжю“, „тягло у поїздах бистроїзних“. На „сивоглавих“ „ботокудів“ поет не покладається, а вся надія у нього звернена на молодь. Вона, ця молодь, стає до бою за Батьківщину, повна твердої віри та відваги, огрїтої величчю духа пророка.

„Зірвався крик, мов орел,
„Над німою юрбою,
„Покотився луною до гір:
„До походу, до бою!“

Молодь пробігається духом поета-пророка й нищить Авіронів і Датанів.

Після подолання в собі духа скептицизму й матеріялізму поет твердо показує напрям своїм юним послідовникам. Поетові вчуваються Божі слова до справжніх борців за першенство духовости.

„Хто вас хлібом накормить, той враз
„З хлібом піде до гною,
„Та хто духа накормить у вас,
„Той зіллється зо мною...

Своїх молодих послідовників поет вважає борцями за скарби духа, хоч це й не таке легке завдання:

„І підуть вони в безвість віків,
„Повні туги і жаху,
„Простувать в ході духові шлях —
„І вмирати на шляху...

Боротьба за культурні народні цінності, за першенство

духовости має стати основою трудів молодого покоління, хоч за те й треба буде „вмирати на шляху“ досягнення таких цінностей. Це не повинно застрашувати й спиняти ентузіастів духа; вони сміло прямують вперед до мети.

Поданий тут текст поеми взито з другого авторизованого видання. Перше видання виникло заходами самого автора, а друкувалося в друкарні Наукового Товариства під зарядом Беднарського, що свої друкарсько-правописні правила та тлумачення термінів приклав до Франкової поеми.

Друге видання вийшло, як зазначає автор, з кількома тільки дрібними поправками 1912 р. Наступні видання повторюють авторизовані тексти без порівняння з оригіналом поеми. Так ця справа й залишається. Для наукового видання тексту ще не настав час за відсутністю автографу.

III

ЛІТЕРАТУРА

1. Крушельницький А. Літературні характеристики укр. письменників. Коломия (без означення року, між 1905-1912).
2. Ярема Я., проф. Розвідка „Мойсей“, поема Івана Франка. Тернопіль 1912.
3. Єфремов С. Історія української літератури. Київ 1918.
4. Радзикович В. Історія української літератури, т. II, 1947, Мюнхен.
5. Ів. Франко, оповідання (Промова Франка на ювілею його 25-літньої діяльності), Авґсбург, 1946.
6. Галуцянський Т. Як то було зі сповіддю Ів. Франка. (Лист ВПр. о. Теодозія Галуцїнського ЧСВВ до Ред. „Нової Зорі“) („Н. З.“ 1932. 58 (556) : 1-2).
7. Справа Ів. Франка : 1) Лист Д-р Ів. Копача. 2) Лист Т. Галуцїнського ЧСВВ. („Н. З.“ 1933. 40 : 2).
8. К. П. В духовій паморощі. З приводу відслонення надгробника Франкові. („Н. З.“ 1933. 4 : 2).
9. А. Ч. Предтеча большевизму. Ів. Франко й українська суспільність на тлі його надгробника („Н. З.“ 1933. 39 : 1-2).
10. Криваве відкриття надгробника Ів. Франкові (28. V. 1933) („Н. З.“ 1933. 39 : 3).
11. Священик. „Вільно чи не вільно“. Відповідь на статтю в „Меті“ в справі богослужень за Ів. Франка („Н. З.“ 1933. 50 : 2-3).
12. Не можна мовчати. З приводу крові коло могили Франка (Н. З.“ 1933. 41 : 1-2).
13. К. П. Співпраця Франка з поляками і марксистами в освітленні польського соціаліста („Н. З.“ 1933. 67 : 7).
14. Гіль Марко о. Де правда? З приводу поширюваного „Ділом“ культу Франка („Н. З.“ 1932. 56 : 2-3).
15. Бурнадз Лев о. Що переймають з творів Ів. Франка і за що в нас йому поклін складають („Н. З.“ 1932. 48 : 3).
16. Назарук Осип. Чи добре було б у молоді вщипити культ Франка („Н. З.“ 1932. 47 : 6-7).

17. О. Н. Довкруги культу Франка („Н. З.“ 1932. 45:3).
18. Ів. Франко а релігія („Н. З.“ 1927. 16-17:6-8).
19. Культ Франка („Нова Зоря“ 1926. 40:1).
20. Скр. Й. Д-р Ів. Франко і Василяни ЗЧВВ, т. II. 1-2:167-172.
21. Ще в справі Ів. Франка (Відповідь „Доброму Пастиреві“). „Мета“ 1933. і 38 (130):6. 39 (131):4.
22. Вільно чи не вільно? На маргінесі дискусії про безбожництво Ів. Франка. „Мета“ 1933. 24 (116):7. з прим. Ред.
23. Говорімо шире. Ще про богослуження за душу Ів. Франка. „Мета“ 1933. 30 (122):4-5.
24. Нагробник Ів. Франка. „Мета“ 1933. 22 (114):2.
25. Гнатишак М. Геній і божевілля. „Мета“ 1939. 21:5.
26. Католики спец. марки (Ставлення „Нової Зорі“ до культу Франка) (Д. 1937. 242:4).
27. Назарук О. Радикали і релігія (Про Франка). „Нова Зоря“ 1936. 98 (997):4. 97 (496):2.
28. М. Г. З літ життя. „Дражлива тема“ (Про Франка). „Мета“ 1936. 25 (270):3.
29. Д-р Назарук. Ніагара і архикнязь Рудольф (Про культ Франка). Д. 1932. 156:5.
30. Прикрі факти та здорова їх основа (Культ атеїста Франка). „Н. З.“ 1937. 19 (1919):4-5.
31. О. Назарук. Значіння форми для ідеології. „Н. З.“ 1937. 89:3-4.
32. О. Назарук. Про переверзю думки. „Нова Зоря“ 1937. 85:4-5.
33. Чи Франко був безбожник. Д. 1932. 129:1.
34. Чи Франко заслужив на нагробника? Д. 1932. 136:1.
35. Грозикова Олена. Чому Франко перед смертю не сповідався. Д. 1932. 139:3.
36. Мочульський Мих. З останніх десятиліть життя Ів. Франка (1896-1916) Д. 1938. 116:7-8; 117:7; 118:8; 119:10; 120:4; 121:7; 124:3; 125:2; 126:4; 127:11-12; 130:7-8; 131:4; 132:2; 133:3; 135:7-8; 138:11-12; 144:7-8; 145:6; 146:7-8; 147:5-6; 149:5; 151:7; 152:5; 153:2; 154:3; 155:2; 156:3-4; 157:3-4; 158:7-8; 160:7-8; 164:7-8; 165:3.
37. К. М. Кількі побожних лумок у 30-ту річницю смерти Ів. Франка („Ц. В.“ 30. V. 46). Мюнхен.
38. Ф. Волинський. Поеми Ів. Франка „Ів. Вишенський“ і „Мойсей“ („Ц. і Ж“, кн. VI. 1946 р.)
39. Л. Білецький. Ів. Франко. („Укр. Вісті“ 4. VI. 47 р. Новий Ульм).
40. Бабій О. Ів. Франко і релігія („Укр. Трибуна“ 12. VI. 1947 р. ч. 42, Мюнхен).
41. Дорошенко Вол. Ів. Франко („Час“ 25. V. 46 р. ч. 20, Фюрт-Баварія).
42. Косач Ю. Ів. Франко й „пропаще покоління“ („Укр. Трибуна“ 22. VI. 47 р. ч. 45, Мюнхен).

Зміст

Розділи.	Стр.
I. Розвідка:	
а) Життєва путь — підґрунтя „Мойсея“	5 — 8
б) „Мойсей“ — розкриття Франкового духу	8 — 12
в) Франкова безрелігійність	12 — 13
г) Франків дороговказ	13 — 15
II. Поема „Мойсей“	
а) Пролог	19 — 20
б) Поема	21 — 54
III. Література	55 — 56

Народе мій, замучений, розбитий,
Мов паралітик той на роздоріжжю,
Людським приризством, ніби струпом вкритий!

Твоїм будучим душу я тривожу,
Від сорому, який нащадків пізніх
Палитиме, заснути я не можу.

Невже тобі на таблицях залізних
Записано в сусідів бути гноєм,
Тяглом у поїздах їх бистроїздних?

Невже повік уділом буде твоїм
Укрита злість, облудлива покірність
Усякому, хто зрадою й розбоєм

Тебе скував і запряг на вірність?
Невже тобі лиш не судилось діло,
Щоб виявило твоїх сил безмірність?

Невже задармо стільки серць горіло
До тебе найсвятішою любов'ю
Тобі офіруючи душу й тіло?

Задармо край твій весь политий кров'ю
Твоїх борців? Йому вже не пишаться
У красоті, свободі і здоров'ю?

Задармо в слові твому іскряться
І сила й м'якість, дотеп і потуга,
І все, чим може вгору дух піднятися?

Задармо в пісні твоїй ллється туга
І сміх дзвінкий, і жалощі кохання,
Надій і втіхи світляная смуга?

О, ні! Не самі сльози і зідхання
Тобі судились! Вірю в силу духа
І в день воскресний твого повстання.

О, якби хвилю вдать, що слова слуха,
І слово вдать, що в хвилю ту блаженну
Вздоровлює й огнем живущим буха!

О, якби пісню вдать палку, вітхненну,
Що міліони порива з собою,
Окрилює, веде на путь спасенну!

Якби!.. Та нам, знесиленим журбою,
Роздертим сумнівами, битим стидом, —
Не нам тебе провадити до бою!

Та прийде час, і ти огнистим видом
Засяєш у народів вольних колі,
Труснеш Кавказ, вперешся Бескидом,

Покотиш Чорним морем гомін волі
І глянеш, як хазяїн домовитий,
По своїй хаті і по своїм полі.

Прийми ж цей спів хоч тугою повитий,
Та повний віри; хоч гіркий, та вільний;
Твоїй будуччині задаток слізьми злитий,

Твоєму генію мій скромний дар весільний.

Д. 20. липня 1905.

П о е м а

I

Сорок літ проблукавши Мойсей
По арабській пустині,
Наблизився з народом своїм
О межу к Палестині.

Тут ще піски й червоні, як ржа,
Голі скелі Моава,
Та за ними синіє Йордан
І діброви й мурава.

По моавських долинах марних
Ось ізраїль кочує;
За ті голі верхи перейти
Він охоти не чує.

Під подертими шатрами спить
Кочовисько ледаче,
А воли та осли їх гризуть
Осети та бодяччя.

Що чудовий обіцяний край,
Що смарагди й сафіри
Вже ось ось за горою блистять —
З них ніхто не йме віри.

Сорок літ говорив їм пророк
Так велично та гарно
Про обіцяну ту вітчину —
І все пусто та марно.

Сорок літ сафіровий Йордан
І долина пречудна
Їх манили й гонили, немов
Фата-морґана злудна.

І зневірився люд і сказав:
„Набрехали пророки!
У пустині нам жить і вмирать!
Чого ще ждять? І доки?”

І покинули ждять, і бажать.
І десь рваться в простори,
Слать гонців і самим визирать
Поза ржавії гори.

День за днем по моавських ярах,
Поки спека діймає,
У дрантивих наметах своїх
Весь ізраїль дримає.

Лиш жінки їх прядуть та печуть
В грані м'ясо козяче,
А воли та осли їх гризуть
Осети та бодячця;

Та дрібна дітвора по стену
Дивні іграшки зводить:
То воює, мурує міста,
То городи городить.

І не раз напів сонні батьки
Головами хитають:
„Де набрались вони тих забав?“ —
Самі в себе питають.

„Адже в нас не видали того,
Не чували в пустині!
Чи пророцькі слова перейшли
В кров і душу дитині?“

II

Лиш один з-поміж цієї юрби
У шатрі не дримає
І на крилах думок і журби
Поза гори літає.

Це Мойсей, позабутий пророк,
Це дідусь слабосилий,
Що без роду, без стад і жінок
Сам стоїть край могили.

Все, що мав у життю, він віддав
Для одної ідеї,
І горів, і яснів, і страждав,
І трудився для неї.

Із неволі в Міцраїм свій люд
Вирвав він, наче буря,

І на волю спровадив рабів
Із тіснин передмур'я.

Як душа їх душі, підіймавсь
Він тоді многи рази
До найвищих, піднебних висот
І відхнення й екстази.

І на хвилях бурхливих їх душ
У дні проби і міри
Попадав він із ними не раз
У безодню зневіри.

Та тепер його голос зомлів,
І погасло вітхнення,
І не слухає вже його слів
Молоде покоління.

Ті слова про обіцяний край
Для їх слуху — це казка;
М'ясо стад їх і масло і сир —
Це найвищя ласка.

Що з Міцраїм батьки і діди
Піднялись до походу,
На їх погляд це дурість і гріх
І руїна народу.

Серед них Авірон і Датан
Верховодять сьогодні;
На пророцькі слова їх одвіт:
"Наші кози голодні!"

І на поклик його у поход:
„Наші коні не куті“.
На обіцянки слави й побід:
„Там войовники люті“.

На принади нової землі:
„Нам і тут не погано...“
А на згадку про Божий наказ:
„Замовчи ти, помано!“

Та коли загрозив їм пророк
Новим гнівом Єгови,
То йому наказав Авірон
Богохульні промови.

А на зборах ізрайля синів,
Честь віддавши Ваалу,

Голосистий Датан перепер
Ось якую ухвалу:

„Хто пророка із себе вдає
І говорить без зв'язку,
І обіцює темній юрбі
Божий гнів, або ласку —

„Хто до бунту посміє народ
Накликати, до зміни,
І манити за гґри, настрить
Кінцевої руїни —

„Той на пострах безумцям усім
Між оцим поколінням
Хай опльований буде всіма
І побитий камінням”.

III .

Вечоріло. Поменшала вже
Цілоденная спека;
Над горою край неба палав,
Мов пожежа далека.

Наче дощ золотий із небес,
Полила прохолода;
Починається рух у шатрах
Кочового народа.

Звільна, плавно ступаючи, йдуть
Кам'яними стежками
Чорнобриві гебрейки бичем
З глиняними збанками —

Із збанками на головах ген
Під скалу до криниці,
А в руках їх мішки шкіряні,
Щоб дойти ягниці.

Старші діти по голім степу,
Наче зайчики, грають,
В перегони біжать і кричать,
Або з луків стріляють.

Де-де чути квиління з шатра,
Або регіт дівочий;
Там хтось пісню заводить сумну,
Наче степ у тьмі ночі.

Та ось старші, батьки та діди
Із наметів виходять
І по горах, по голім степу
Скрізь очима поводять.

Чи не видно ворожих їздців
Де за жовтим туманом?
Чи не котить де південний біс
Пісковим гураґаном?

Ні, спокій! І розмови пішли
Ті звичайні, сусідські:
„Щораз менше в ягницьмолока,
І ягнятка ось-тіцькі!

„Навіть що: для ослиць не стає
Будякової паші!
Доведеться кудись кочувать
На пасовиська кращі.

„Авірон радить край Мадіям,
А Датан іще далі,
А Мойсей? Той замовкне мабуть
По вчорашній ухвалі“.

Автім в таборі гомін і рух,
Біганина і крики;
Із шатрів вибігає народ
І малий і великий.

Що таке? Чи то ворог іде?
Чи внавіз звір у тенета?
Ні, Мойсей! Глянь, Мойсей вихожа
Із свого намета.

Хоч літа його гнуть у каблук
Із турботами в парі,
То в очах його все щось горить,
Мов дві блискавки в хмарі.

Хоч волосся все біле, як сніг,
У старечій оздобі,
То стоять ще ті горді жмутки,
Як два роги на лобі.

Він іде на широкий майдан,
Де намет заповіта
Простяга свої штири роги
В штири сторони світа.

В тім наметі є скриня важка,
Вся укована з міді,
В ній Єгови накази лежать,
Знаки волі й побіди.

Та давно вже не входить ніхто
До намета святого,
Його жах стереже день і ніч,
Мов собака порога.

Але камінь великий лежить
Край намета до сходу;
З того каменя звичай велить
Промовлять до народу.

На той камінь зіходить Мойсей —
І жажнулися люди.
Та невже ж волі всіх на докір
Він пророчити буде?

І прийдеться розбити, розтоптати,
Як гнилу ю колоду,
Кого наші батьки і діди
Звали батьком народу?

Ось між чільними вже Авірон
Червоніє з досади,
А середнім щось шепче Датан,
Лихий демон громади.

IV

„Вчора ви, небожата мої,
Раду радили глупу;
Це хотів я сказати вам тепер
Замість першого вступу.

„Ухвалили печаті наложити
На язик мій, на душу —
То ж тепер вам усім вперекір
Говорити я мушу.

„Зрозумійте й затямте собі,
Ви, сліщів покоління,
Що, як зглушите душу живу,
Заговорить каміння.

„Вчора ви спірисяглися свій слух
Затикати на промови

Не мої, не тих глиняних уст,
А самого Єгови.

„Бережіться, а то він до вас
Заговорить по-своmu,
Заговорить страшніше сто раз,
Як в пустині рик грому.

„А від слів його гори дрижать,
І земля подається,
Ваше серце, як листя в огні,
Зашкрумтить і зов'ється.

„Вчора ви прокляли всякий бунт —
І кляли його все,
Бо напроти тих глупих проклять
Ваше серце бунтує.

„Бо в те серце Єгова вложив,
Наче квас в прісне тісто,
Творчі сили — ті гнатимуть вас
У призначене місто.

„Вчора ви уважали спокій
Найблаженішим станом;
Та чи радився ум ваш при тім
З вашим Богом і Паном?

„Чи то Він для спокою призвав
З міста Ур та з Гаррана
Авраама і плем'я його
На луи Канаана?

„Для спокою їх потім водив
По йорданським поділлям
Семилітнім їх голодом гнав
Аж над береги Нілю?

„Якби хтів вас в спокою держать,
Наче трупа у крипті.
То ви й доси, як сирі воли,
Гнули б шиї в Єгипті.

„Тим то буду до вас говорить
Не від себе, а владно,
Щоб ви знали, що з Богом на прою
Виступать непорадно.

„Бо Єгови натягнений лук
І тетива нап'ята,
І наложена стрілка на ній —
І то ви є стріла та.

„Як стріла вже намірена в ціль,
Наострена до бою,
Чи подоба стрілі говорить.
„Я бажаю спокою?”

„А що вчора ви тут присягли
На подобу жіноцтва
Більш не слухать обітниць моїх,
Ні погроз, ні пророцтва —

„То навмисно про все те до вас
Побалакати хочу:
І обітницю дам, що прийде,
Погрожу й попророчу.

„І ви мусите слухать, хоч злість
Вб'є вам жало студене,
Рад я знать, чия перша рука
Підійметься на мене!”

V

„Зареклися ви слухати слів
Про Єговину ласку,
Тож, мов дітям безумним, я вам,
Розповім одну казку:

„Як зійшлися колись дерева
На широких роздолі.
„Оберімо собі короля
По своїй вольній волі.

„Щоб і захист нам з нього і честь,
І надія й підмога,
Щоб і пан наш він був, і слуга,
І мета, і дорога“

„І сказали одні: „Вибирать —
На одне всі ми звані.
Най царює над нами вовк
Отой кедр на Ливані.

„І згодилися всі дерева,
Стали кедра багаті:

„Ти зійди з своїх гордих висот,
Йди до нас царювати“.

„І відмовив їм кедр і сказав:
„Ви чого забажали?
Щоб покинув я сам ради вас
Свої гори і скали?“

„Щоб покинув я сам ради вас
Блиски сонця й свободу,
Бувши вольним, пустився служити
Збиранині народу?“

„Ви корону мені принесли?
Що мені це за шана!
Я й без неї окраса землі
І корона Ливана“

„І вернулися всі дерева,
Стали пальму благати:
„Ти між нами ростеш, нам рідня,
Йди до нас царювати“.

„І сказала їм пальма: „Брати,
Що це вас закортіло?
Царювати й порядки робить,
Це моє хіба діло?“

„Щоб між вами порядки робить,
Чи ж я кинути в силі
Свої квіти пахучі та свій
Плід — солодкі дактилі?“

Мало б сонце даремно мій сік
Вигрівати щоднини?
Мого плоду даремно шукать
Око звіря й людини?“

„Хай царює, хто хоче, у вас,
Я на троні не сяду,
Я волю всім давать своєю тінью
І поживу й розраду“.

„І погнулися всі дерева
Під думками важкими,
Що не хоче ні пальма, ні кедр
Царювати над ними.“

„Нумо рожу благать! Та вона
Всьому світові гожа,
Без корони — цариця рослин,
Преподобниця Божа.

„Нумо дуба благати! Та дуб,
Мов хазяїн багатий,
Своїм гіллям, корінням і пнем,
Жолудьми все зайнятий.

„Нум березу благать! Та вона,
Панна в білому шовку,
Розпуска свої коси буйні,
Тужно хилить головку,

„І сказав хтось, неначе на жарт,
Оте слово діточе:
Ще хіба би терна нам просить,
Може терен захоче“.

„І підхопили всі дерева
Це устами одними,
І взялися просити терна,
Щоб царем був над ними.

„Мовив терен: „Це добре вам хтось
Підповів таку раду.
Я на вашім престолі якстій
Без вагання засяду.

„Я ні станом високий, як кедр,
Ні, як пальма вродливий,
І не буду, як дуб, самолюб,
Як береза, тужливий.

„Здобуватиму поле для вас,
Хоч самому не треба;
І стелитися буду внизу,
Ви ж буяйте до неба.

„Боронитиму вступу до вас
Спижєвими спичками,
І скрашатиму всі пустирі
Молочними квітками.

„І служитиму зайцю гніздом
Пристановищем птаху,
Щоб росли ви все краще, а я
Буду гинуть на шляху“.

VI

У глибокім мовчанню цю річ
Вухом ловлять гебреї.

„Це вам казка, — промовив Мойсей, —
Ось вам виклад до неї:

„Дерева — це народи землі,
А король у їх колі —
Божий вибранець, син і слуга
Господевої волі.

„Як народи Єгова создав,
Мов літорослі в полі,
Заглядав всім у душу й читав
З неї кожного долю.

„Заглядав їм у душу, яка
Їх удача й причина,
І шукав, кого з них би собі
Обірати за сина.

„І не взяв отих гордих, грімких,
Що б'ють в небо думками,
І підносять могутню п'яту
Над людськими карками.

„І не взяв багачів-дукачів,
Що всю землю пліндрують,
Людським золотом і потом собі
Домовини мурують.

„І не взяв красунів-джигунів,
Що на лірах брязкочуть,
І свій хист у мarmorі, в піснях
Віковічнити хочуть.

„Згордував усю славу, весь блиск
І земне панування,
І всі пахощі штук, і усе
Книжкове мудрування.

„І як терен посеред дерев
Непоказний на вроду
І не має він слави собі
Ані з цвіту, ні з плоду--

„Так і вибраний Богом народ
Між народами вбдгий;

Де пишнота і честь, там йому
За високі пороги.

„Між премудрими він не мудрець,
У війні не войовник,
У батьківщині своїй він гість
І всесвітній кочовник.

„Та поклав йому в душу свій скарб
Серцевідець Єгова,
Щоб він був, мов світло у тьмі,
Мов скарбник його слова.

„На безмежну мандрівку життя
Дав йому запомогу,
Заповіти й обіти свої,
Наче хліб на дорогу.

„Але заздрий Єгова, наш Бог,
І грізний і сердитий:
Те, що він полюбив, хай ніхто
Не поєміє любити!

„Тож на вибранця свого надів
Плащ своєї любови
Недоступний, колючий, немов
Колючки ті тернові.

„І зробив його острим, гризким,
Мов кропива — жеруха,
Аби міг лише сам він вдихать
Аромат його духа.

„І посольство йому дав страшне
Під сімома печатями,
Щоб в далеку будуччину піс,
Ненавиджений братами.

„Горе тому нездарі послу,
Що в ході задрімає,
Або Божу зневаживши річ,
Сам печать розламає!

„Вийме інший посольство страшне
Лінюхові з долоні,
Побіжить і осягне мету
І засяє в короні!

„Та щасливий посол, що свій лист
Донесе скоро й вірно;

Дасть вінець йому царський Господь
І прославить безмірно.

„О Ізраїлю, ти той посол
І будучий цар світа!
Чом не тямиш посольства свого
І його заповіта?

„Твоє царство не з цієї землі,
Не мирська твоя слава!
Але горе, як звабить тебе
Світова забава.

„Замість статися сіллю землі
Станеш попелом підлим;
Замість всім з'єднать ласку — ти сам
Станеш ласки негідним.

„Замість світ слобонити від мук
І роздору і жаху —
Будеш ти, мов розчавлений черв,
Що здихає на шляху”.

VII

І з'їдливо сказав Авірон:
„Мосціпане Мойсею,
Страх закрів і напудив ти нас
Приповісткою цею!

„Між народами бути терном!
За цю ласку велику
Справді варто в Єгові твоїм
Признавати владу.

„І послом його бути — це честь!
І в незнане будуче
Запечатані письма носить —
Це манить нас найдужче.

„Це якраз доля того осла,
Що зав'язані міхи
З хлібом носить, голод терпить
Для чужої потіхи.

„Ще гебреї з ума не зійшли,
Долі ліпшої варті,
І осягнуть, як честь віддадуть
І Ваалу й Астарті.

„Хай Єгова собі там гримить
На скалистім Синаю —
Нам Ваал дасть багатства і власть
У великому краю.

„Хай Єгові колючі терни
Будуть любі та гожі,
Нас Астарти рука поведе
Поміж мірти і рожі.

„Наш уділ Сенаар та Гарран,
А наш шлях до востоку,
А на захід у твій Канаан
Не поступимо й кроку.

„Все те ясне, не варто про це
І балакати далі.
Та от: що нам з тобою зробишь
По вчорашній ухвалі?

„Бить камінням руїну стару?
Шкода заходу й труду.
Дечим може ще він послужить
Ізраїльському люду.

„Майстер він говорити казки,
Милянну пускать баньку,
Тож приставмо його до дітей
За громадськую пляньку”.

Так сказав він, і регіт піднявсь,
А з тим реготом в парі
По народі йшов клекіт глухий,
Мов у градовій хмарі.

Та спокійно відмовив Мойсей:
„Так і будь, Авіроне!
Що повиснути має колись,
Те і в Морі не втоне”.

„Канаана тобі не видать
І не йти до востоку;
З цього місця ні вперед ні взад
Ти не зробиш ні кроку”.

І мертвецька тиша залягла
На устах всього люда,
І жахнувсь Авірон і поблід,
Сподіваючись чуда:

Але чуда нема! Авірон
В сміх! А з сміхом тим в парі
По народі йшов клекіт глухий,
Як у градовій хмарі.

VIII

І піднявся завзятий Датан:
„Дармо грозиш, пророчиш!
Ось як я тобі правду скажу,
Може й слухать не схочеш.

„Признавайсь: не на тебе ти вчивсь
У єгипетській школі,
Щоб, доріши, кайдани кувать
Нашій честі і волі?

„Признавайсь: не на тебе ходив
У єгипетську раду,
Щоб з мудрцями й жерцями кувать
На Ізраїля зраду?

„Признавайся: було там у них
Віщування старинне,
Що від дуба й дванадцяти гіль
Власть Єгипта загине?

Знали всі, фараон і жерці,
Що той дуб і ті гіллі —
Це Ізраїля дванадцять колін
Розбуялих на Нілі.

„І жахались, що мимо всіх праць
І знущань і катовань
Той Ізраїль росте та росте,
Як та Нілева повінь.

„Знали всі: як в гебрейській сім'ї
Родить первенця мати,
То в єгипетській мусить в той день
Первородне вмирати.

„Та не знав ніхто ради на це,
Не придумав підмоги,
Тільки ти, перекинчик, упав
Фараону під ноги.

„І сказав: „Ти дозволь їх мені
Повести у пустиню,

Я знесило і висушу їх
І покірними вчиню”.

„І додержав ти слова, повів
Нас, мов глупу отару,
Фараону на втіху в піски,
Нам на горе і кару.

„Скільки люда в пустині лягло!
Ті піски і ті скали
Сотням тисяч Ізраїля синів
Домовиною стали!

„А тепер, коли з наших ватаг
Тільки жмілька лишилась,
І Ізраїля сила грізна
По пісках розгубилась,

„Коли дух наш хоробрий упав,
Мов нелітня дитина,
І завзяття пом'якло в душі,
Наче мокрая глина —

„Ти ведеш нас у цей Канаан,
Мов до вовчої ями.
Адже зверхником тут Фараон
Над усіми князями!

„Це ж безумство тиснутися нам
Самохітно до пастки!
Чи нам тут воювать єгиптян,
Чи просити їх ласки?”

„О Датане, — промовив Мойсей, —
Не журися, мій сину!
Канаана тобі не видать,
Не гнуть гордую спину.

„Ще одно повідаю тобі,
Небораче Датане:
При смерті тобі й п'яді землі
Під ногами не стане”

„Гей, гебреї! — Датан закричав —
Ви ж клялися Ваалу!
Чи ж забули так скоро свою
Учорапню ухвалу?

„За каміння! Він кпить собі з нас,
Так як кпив разів много.

Хай загине він краще один,
Як ми всі через нього!"

„Хай загине! — кругом загуло —
І ось тут йому й амінь!”
Тільки диво — ні одна рука
Не сягнула по камінь.

І Датан зміркувався якстій:
„Забирайся в тій хвилі!
Щоб ми кров'ю твоєю під ніч
Своїх рук не сквернили!”

І юрба мов шалена, ревля!
„Забирайся ще нині!”
І лунав її рев, мов крутіж —
Гураган по долині.

IX

Але ось підняв голос Мойсей
У розпалі ривному,
Покотились слова по степу,
Наче розкоти грому:

„Горе вам, бунтівничі уми!
Від Єгипту почавши,
Проти власного свого добра
Ви бунтуєтесь завше.

„Горе вам, непокірні, палкі,
Загорілі й уперті!
Тим упором, мов клином, самі
У нутрі ви роздерті.

„Як кропива, ви руку жжете,
Що, мов цвіт, вас плекає;
Як бугай, бодете пастуха,
Що вам паші шукає.

„Горе вам, що зродив вас Господь
Всього людства багаттям,
Бо найвищий цей дар буде ще
Вам найтяжчим прокляттям!

„Бо коли вас осяє Господь
Ласки свої промінням,
Ви послів і пророків його
Поб'єте все камінням.

Горе вам, нетямущі раби
На гордині котурні!
Бо ведуть вас, неначе сліпих,
Ошуканці і дурні.

„Кожну ж крапельку крови тих слуг
І чад своїх найкращих
Буде мстити Єгова на вас
І на правнуках ваших.

„Буде бити і мучити вас,
Аж заплачете з болю
І присягнете в горю чинить
Його праведну волю.

„Та, як кара жорстока мине.
Знову карк ваш затвердне,
Черга злочинів, кар і жалю
Знов свій закрут оберне.

„Горе вам, бо століття цілі
Житимете в тій школі,
Поки навчитесь плавно читать
Книгу Божої волі!

„Бачу образ ваш: в лісі пастух
З бука чиру надерши,
У воді мочить, сушить, потім
Б'є й толочить найперше,

„Поки губка та зм'якне, як пух,
І візьметься, в ній сила
З-під удару підхопити вмить
Яру іскру з кресила,

„Ти, Ізраїлю, чир той! Тебе
Так товктиме Єгова,
Поки зм'якнеш на губку й спімнеш
Іскру Божого слова.

„Ти підеш до своєї мети,
Як бидля в плуг нераде...
Горе тим, що Єгови кулак
На карки їх упаде!

„Ти далеко в минуле глядиш
І в будучі дороги,
Та на близькі терни та пеньки
Все збиватимеш ноги.

„Наче кінь той здичілий летиш
У безодню з розгону
І колись за ярмо ще свою
Проміняєш корону.

„Стережись, щоб обітниць своїх
Не відкликав Єгова,
Щоб за тебе тість на тобі одним
Не зламав свого слова!

„І щоб він не покинув тебе
Всім народам для страху,
Як розтоптану красу змію,
Що здихає на' шляху!”

Похилившись, слухали всі
Мовчазливі, понурі,
Лиш у грудях сопло щось глухе,
Наче подихи бурі.

Х

Добігало вже сонце до гір.
Величезне, червоне,
І було, мов герой і пливак,
Що знесилений тоне.

По безхмарному небі плила
Меланхолія тьмяна,
І тремтіло шакалів виття,
Мов болючая рана.

Затремтіло щось людське, м'яке
В старім серці пророка,
І понизила лет свій на мить
Його думка висока.

Чи ж все будь йдому кар вістуном
І погрозою в людях?
І мов хоре, голо не дитя,
Щось захлипало в грудях.

„О Ізраїлю, якби ти знав,
Чого в серці тім повно!
Якби знав, як люблю я тебе
Як люблю невимовно!

„Ти мій рід, ти дитина моя,
Ти вся честь моя й слава,
В тобі дух мій, будуче моє,
І краса і держава.

„Я ж весь вік свій, весь труд тобі дав
У незломнім завзяттю —

Підеш ти у мандрівку століть
З мого духа печаттю.

„Але ні, не самого себе
Я у тобі кохаю:
Все найкраще, найвище, що знав,
Я у тебе вкладаю.

„О Ізраїлю, не тям ти того
Богохульного слова:
Я люблю тебе дужче, повніш,
Ніж сам Бог наш Єгова.

„Міліони у нього дітей,
Всіх він гріє і росить,
А у мене ти сам лиш, один,
І тебе мені досить.

„І коли з міліонів тебе
Вибрав він собі в слуги,
Я без вибору став твій слуга,
Лиш з любови і туги.

„І коли він для себе бере
Твою силу робочу,
Я, Ізраїлю, від тебе собі
Нічогосько не хочу.

„І коли він жадає кадил
І похвали й пошани,
Я від тебе невдячність прийму
І наруги і рани.

„Бо люблю я тебе не лише
За твою добру вдачу,
А й за хиби та злоби твої,
Хоч над ними і плачу.

„За ту впертість сліпую твою,
За ті гордощі духа,
Що, зійшовши на глупий свій шлях,
Навіть Бога не слуха.

„За брехливість твого язика,
За широке сумління,
Що держиться земного добра,
Мов ціпкеє коріння.

„За безсоромність твоїх дочок,
За палке їх кохання,

І за мову й звичаї твої,
За твій сміх і дихання.

„О Ізраїлю, чадо моє!
Жалься Богу Шаддаю!
Як люблю я безмірно тебе,
А проте покидаю.

„Бо вже близька година моя,
Та остання, незнана,
А я мушу, я мушу дійти
До межі Канаана.

„Так бажалось там з вами входить
Серед трубного гromу!
Та смирив мене Бог, і вийти
Доведеться самому.

„Та хоч би край Йордана мені
Зараз трупом упасти,
Щоб в обіцянім краю лише
Старі кості покласти.

„Там я буду лежать і до гір
Цих моавських глядіти,
Аж за мною прийдете ви всі,
Як за мамою діти.

„І пошло свою тугу до вас,
Хай за поли вас миче,
Як той пес, що на лови у степ
Пана свого кличе.

„І я знаю: ви рушите всі,
Наче повільно весною,
Та у славнім поході своїм
Не питайте за мною.

„Хай наперед іде ваш похід,
Наче бистрії ріки!
О Ізраїлю, чадо моє,
Будь здоровий навіки!”

XI

А як з табору вийшов у степ,
То ще гори горіли,
І манив пурпуровий їх шлях
До далекої цілі.

А ярами вже пітьма лягла
І котилася в доли;
В серці вигнанця плакало щось:
„Вже не верну ніколи!”

Ось гебрейська біжить дівтора,
Що по полю гуляла,
Окружила Мойсея, за плащ
І за руку чіпляла.

„Ах, дідусь! Ти куди йдеш під ніч?
Будь, дідусеньку, з нами!
Глянь, який збудували ми мур,
Які башти і брами!”

„Гарно, діти, будуйте свій мур,
Та не час мені ждати;
Пограничний мур смерти й життя
Я іду оглядати”.

„Ой, дідусю! поглянь, у яру
Скорпіона ми вбили!
А в тернині аж троє малих
Зайченяток зловили”.

„Добре, дітки! Вбивайте усіх
Скорпіонів ви сміло!
Хоч не праведне, але проте
Пожиточне це діло.

„А неправедне, бо й скорпіон
Жить у світі бажає;
А чи ж винен він тому, що їдє
У хвості своїм має?”

„Але зайчиків ви віднесіть
Там назад, де спіймали.
Адже ж мама їх плаче! Про це
Ви хіба не гадали?”

„Милосердними треба вам бути
Задля всього живого!
Бо життя — це клейнод, хіба ж є
Що дорожче над нього?”

„Зачекай ще, дідусю, не йди!
Сядь у нашій громаді,
Оповідж нам пригоди свої.
Ми так слухати раді!

„Оповідж, як ти був молодим,
Скільки бачив ти дива,
Як стада свого тестя ти пас
На верхів'ях Хорива.

„Як ти корч той терновий узрів,
Що горить, не згарає,
І як голос почув ти з корча,
Що аж жах пробирає”.

„Не пора мені, діти, про це
Говорити широко.
Бачте: ніч вже тумани небе,
Гасне деннеє око.

„Та прийде колись час і для вас
В життєвому пориві,
Появиться вам куц вогняний,
Як мені на Хориві.

„Стане свято в вас, мов у храму,
В той момент незабутній,
І озветься до вас із вогню
Отой голос могутній:

„Здійми юбув буденних турбот,
Прийди сюди сміло,
Бо я хочу послати тебе
На великеє діло”.

„Не гасіте ж святого вогню,
Щоб, як поклик настане,
Ви могли щиросердно сказати:
„Я готовий, о Пане!”

Довго ще міркували дітки
Над пророцькою річчю,
Коли сам він нечутно пішов
Ночі й пільмі на стрічу.

Довго висів і смуток і жаль
Над мовчазними дітьми,
Поки темний його силует
Щез зовсім серед пільми.

XII

„Обгорнула мене самота,
Як те море безкрає,
І мій дух, мов вітрило, її
Подих в себе вбирає.

„О, давно я знайомий, давно
З опікункою тою!
Увесь вік, чи в степах, чи з людьми
Я ходив самотою.

„Мов планета блудна, я лечу
В таємничу безодню,
І один чую дотик іще —
Дивну руку Господню.

„Тихо скрізь, і замовкли уста,
Запечатано слово,
Тільки ти на дні серця мого
Промовляєш, Єгово.

„Лиш тебе моє серце шука,
У тужливім пориві!...
Обізвися до мене ще раз,
Як колись на Хориві!

„Ось я шлях довершив, що тоді
Ти вказав мені, батьку,
І знов сам перед тебе стаю,
Як був сам на початку.

„Сорок літ я трудився, навчав,
Весь заглиблений в тобі,
Щоб з рабів тих зробити народ
По твоїй уподобі.

„Сорок літ, мов коваль, я клепав
Їх серця і сумління,
І до того дійшов, що уйшов
Від їх кпин і каміння.

„Саме в пору, як нам би в землі
Обітованій стати!...
О Всезнавче, чи знав ти вперед,
Про такі результати?

„І ворухитися в серці гриза:
Може я тому винен?
Може я заповіти твої
Не справляв, як повинен?

„О Єгово, я слізно моливсь:
Я слабий, я немова!
Кому іншому дай цей страшний
Маєстат свого слова!

„І ось сумнів у душу мені
Тисне жало студене...
О Всесильний, озвися, чи ти
Задоволений з мене?“

Так ідучи, молився Мойсей
У сердечному горі,
Та мовчала пустиня німа,
Тихо моргали зорі.

XIII

Аж почувся притишений сміх
Край саміського боку,
Наче хтось біля нього ішов,
Хоч не чуть було кроку.

І почувся тихі слова,
Мов сичання гадюки:
„Цвіт безтямности плодить усе
Колючки лиш і муки.

„А як вийде самому той плід
Донести не спромога —
То найкраще увесь свій тягар
Положити на Бога“.

Мойсей.

„Хтось говорить! Чи в моїм нутрі
Власне горе шалене?
Чи отут може демон який
Насміхався з мене?“

Голос.

„Аж тепер усумнився в своє
Реформаторське діло?
Сорок літ ти був певний і вів,
Хоч насліпо, та сміло!“

Мойсей.

„Хтось говорить! Чом чоло моє
Покривається потом?
Страшно? Ні! Та по серці це йде,
Мов розпаленим дротом“.

Голос.

„У гордині безмежній свій люд
Ти зіпхнув з його шляху,

Щоб зробити, яким сам його хтів
Чи не пізно для страху?"

Мойсей.

„Хто ти, дивний? Не бачу тебе,
Та від себе не струшу!
Тільки чую, як зір твій мені
Все вгризається в душу”.

Голос.

„Чи так важно, хто я? Хто зумів
Наказать колись морю,
Тому важно не хто, але що,
І чи правду говорю!”

Мойсей.

„Ні, неправда, що з гордоців я
Розпочав своє діло,
Тільки, бачучи люд у ярмі,
Моє серце боліло”.

Голос.

„Бо ти чув себе братом рабів,
І це стидом палило,
І захтів їх зробити таким,
Щоб тобі було мило”.

Мойсей.

„Так, з низин тих мрячних і лячних
Я хотів їх піднести
Там, де сам став, до світлих висот
І свободи і чести”.

Голос.

„Та творця, що послав їх там вниз,
Ти не радивсь в ту пору;
Аж тепер, як упав ти, його
Кличеш в своєму горю”.

Мойсей.

„Ні, на це ж мене пхнуло його
Всемогуче веління,
В темну душу хоривський вогонь
Надихнув просвітління”

Голос.

„Гей, а може хоривський вогонь
Не горів на Хориві,

Лиш у серці завзятім твоїм,
У шаленім пориві?

„Може голос, що вивів тебе
На похід той нещасний,
Був не з жадних горючих купин,
А твій внутрішній, власний?”

„Адже пристрасть засліплює зір,
А бажання — це ж чари,
Плодить оку і світ і богів,
Як пустинній мари.

„Те бажання, що, наче шакаль,
У душі твоїй вило —
Лиш воно тебе їх ватажком
І пророком зробило”.

Мойсей.

„Ах, від слів тих я чую себе
Сто раз більш в самотині!
Хто ти, вороже

Голос.

„Я Азазель.
Темний демон пустині”.

XIV

Було темно. Лиш зорі яркі
Миготіли з простору.
Простував при їх блиску Мойсей
Усе вгору та вгору.

Без стежок. Серед пітьми вели
Його дивнії звуки:
То квиліня гісни в яру,
То знов шелест гадюки.

Він ішов, не ставав, мов герой
До останнього бою,
Та у серці важка боротьба
Ішла з самим собою.

„Те бажання — кричало там щось
Виплід сорому й болю —
Це був куц вогняний, що велів
Вирвать люд мій на волю?...”

„Те бажання — це був той вогонь,
І була тота сила,
Що для мене Єгови наказ
І Єгову створила?

„Те бажання: братам допомогти
І їх сльози обтерти —
Це той гріх, що за нього я варт
І прогнання і смерти?

„Ні, не те! бережись і не крив
Сам душею своєю!
Це бажання святе! Та чи гріх
Не підповз там змією?

„Чи не був же ти їх ватажком,
Паном душ їх і тіла?
І чи власть та бажання святі
В твоїм серці не з'їла?

„Чи новим фараоном для них
І ще тяжчим не був ти,
Бо в їх душу контролем своїм
В їх сумління сягнув ти?...

„Небезпечно ставати в супір
Діл природних бігові;
Легко власний свій забаг подать
За веління Єгови.

„Що, як ти сорок літ оцих був
Шалом Божеським хорий,
Замість Божого їм накидав
Власний плян тіснозорий?

„Адже ж може в Єгипті вони,
Множачись серед муки,
Могли вирости в силу й забрать
Увесь край в свої руки?

„Відірвавши від ґрунту їх там
І завівши в пустиню,
Чи подумав ти: може оцим
Злочин лютий я чиню?

Що значить безґрунтовій юрбі
Обіцяти свободу?

Чи не те ж, що з землі вирвать дуб
І пустити на воду?

Чи не правду говорить Датан:
„Старі гнізда лишили,
А новії здобути нема
Ні охоти, ні сили?”

„О Єгово, озвися, скажи:
Я чинив твою волю,
Чи був іграшка власних скорбот
І засліплення й болю?”

„О Єгово, озвися! Чи й ти
Здобуваєш дар мови
Лиш у пристрасті нашій, у снах,
У розбурханій крові?”

Та Єгова мовчав, лише чуть
Лиховіснії звуки:
То квиління гієни в яру,
То знов шелест гадюки.

XV

Підіймалося сонце над степ,
Мов багровеє коло,
І промінням, мов стрілами, тьму
Прошибало й кололо.

У промінню тім Небо-гора,
Мов цариця в пурпурі,
Над всі гори найвище здійма
Свої ребра понурі.

На найвищому шпилі гори,
Вище зломів і кантів
Хтось недвижно стоїть, мов один
З предковічних гігантів.

Там високо над чвари землі,
Над всі шуми і згуки
Він стоїть і до неба простяг
Розпростертії руки.

У сходовому сляві небес,
В пурпуровім промінню
Колосальний його силует
Видно геть у пустиню.

І летять із гебрєйських шатрів
Затурбовані зори,

Мов гонці до гіганта того
На осяяні гори.

„Це Мойсей!” -- одні одним уста
Промовляють не́сміло,
Та не вимовлять того, що там
У серцях зацеміло.

Це Мойсей на молитві стоїть
Розмовляючи з Богом,
І молитва та, небо бode,
Мов полонінним рогом.

Хоч заціплені міцно уста,
І не чуть його мови,
Але серце його розмовля
І кричить до Єгови.

Підіймається сонце, пала
Вся небесная стеля,
І стоїть на молитві Мойсей
Нерухомий, як скеля.

Вже полуденний демон степом
Шле знесилля і змору,
Та Мойсея, мов руки чийсь,
Підіймають все вгору.

І схиляється сонце униз
Вже над Фазга вершини,
І лягла величезная тінь
Від вершин на рівнини.

І паде величезная тінь
Від Мойсея востанне
Аж униз на гебрейські шатри,
Мов батьківське прощання.

А по таборі пострах ішов:
„Боже, щоб у цю хвилю
Не закликав нас пророк, бо клятьба
Мала б дивную силу!

„Від такої молитви тремтять
Земляні основи,
Тають скелі, як віск, і дрижить
Трон предвічний Єгови.

„І як він заклине нас тепер,
І як сонечко сяде,

То весь люд і весь край цей вночі
Без полики пропаде”.

XVI

А Мойсей борикався, горів,
Добивався до цілі,
А як ніч залягла на горі,
Впав на землю зомлілий.

Захиталася скеля під ним
Із усіма шпилями,
І безтямний лежав він, немов
У колисці у мами.

Якась пісня тужлива над ним
Сумовито бриніла,
І рука колисала його
Пухова, сніжно біла.

І почулися тихі слова:
„Бідний, бідний мій сину!
Ось що з тебе зробило життя
За маленьку часину!

„Чи давно ж я плекала тебе
І водила за руку?
Чи на те ж я дала тебе в світ,
Щоб терпів таку муку?

„Скільки зморщків на твоїм чолі
І зв'ялене все тіло!
І волосся, що гладила я,
Наче сніг, побіліло!

„А колись ти від мене притьмом
Рвавсь на бої і герці!
Бач, до чого дійшов! А скажи:
Кілько ран в твоїм серці!

„Бідна, бідна дитино моя!
Потерпів еси много!
Ще й сьогодні... на сонці весь день!
І по що було того?

„На молитві! В народа свого
І минуле й будуче
Ти молитвою рчикнути рад —
Ох, дитя нетямуче!

„Ось я камінь із кручі зіпхну,
І піде він валиться
Від скали до скали, з яру в яр
І скакати і битися.

„Тут покине шматок, там другий,
І летить і гуркоче —
І чи зна хто, де кожний шматок
Заспокоїтися хоче?

„Я тверджу: і Єгова не зна!
І молись хоч і клінно,
А де мусить упасти шматок,
Упаде неодмінно,

„В нім самім його керма і власть,
В нім самім ота сила,
Що зазначує місце йому,
Що його сотворила.

„І хоч як твій Єгова міцний —
Він ту силу не змінить,
І одного цього камінця
У лету він не спинить.

„Ось пилок: ледве зір твій його
Добачає тремтіння,
А Єгова не може його
Повернуть в неісніння.

„І не може звеліти йому
Йти по шляху не тому,
Як яким його гонить повік
Ота сила, що в ньому.

„Це ж пилок! Що ж казать про народ,
Многодушну істоту,
Де в рух мас вносить кожна душа
Частку свого льоту?

„Про Оріона пісню ти чув,
Про гіганта сліпого,
Що, щоб зір відзискать, мандрував
Аж до сонця самого?

„А на плечах поводирия ніс,
Сміхованця-хлопчину,
Що показував шлях йому — все
Інший в кожную годину.

Тут удариться він о зубець,
Розіб'ється на часті,
Там з собою ще камінь порве,
Щоб з ним нижче упасти.

„Ти до сонця веди мене, хло!”
Той вів рано до сходу,
А на південь в полудне, під ніч
До західнього броду.

„А Оріон іде все та йде
Повний віри в те сонце,
Повний спраги за світлом, що ось
Йому блисне вже конче.

„Через гори і море свій хід
Велитенський простує,
А не зна, що на плечах його
Хлопчик з нього жартує.

„Цей Оріон — то людськість уся,
Повна віри і сили,
Що в страшному зусиллі спішить
До незримої цілі.

„Неосяжнеє любить вона,
Вірить в невідоме;
Фантастичнеє щоб осягнуть,
Топче рідне й знайоме.

„Строїть пляни не в міру до сил,
Ціль не в міру до актів,
І жартує з тих плінів її
Хлопчик — логіка фактів.

„І як той дивовижний сліпець,
Що чужим очам вірить,
Все доходить не там, куди йшла,
В те трапля, в що не мірить.

„А ти молилася! Бідне дитя!
Де твій розум, де сила?
Ти ж хапаєшся піну благать,
Щоб ріку зупинила!”

XVII

Щось було спочатку в тих словах,
Наче чистії води;
Віяв свіжістю, добрістю з них
Якийсь дух охолоди,

Та помалу душе ще щось тягло,
Наче самум пустині,

І робилося лячно немов
Вніч без світла дитині.

І жажнувся Мойсей і з землі
Підволікся насилу,
І сказав: „Пощо мучиш мене,
Поки ляжу в могилу?

„Ти не мати моя! З твоїх слів
Не любов помічаю.
Ти не мати! О, ти Азазель,
Темний демон одчаю.

Відступись! Заклинаю тебе
Тим ім'ям штирочертним!
Я не вірю тобі! Ти брехун,
Хоч ти будь і безсмертним”.

І почувлися тихі слова:
„Нерозумна дитина!
Ти кленеш мене Ним, а я ж сам
Його сили частина.

„Що мені твоя вбога клятьба!
Ти б умер із одчаю,
Якби сотую частку лишень
Знав того, що я знаю,

„Ти кленеш, як твою сліпоту
Ткнув промінчик пожежі,
В якій я живу й Він — понад всі
Часи й простору межі.

„Ось розсуну ще крихту тобі
Тіснозорости таму:
Глянь на край той, що Він обіцяв
Праотцю Аврааму!”

І заблис увесь захід вогнем,
І уся Палестина
Стала видна Мойсею з гори,
Мов широка картина.

А незримий товариш його,
Знай потиху говорє:
„Бачиш зеркало чорне внизу?
Це є Мертвее море.

„А то той бік високі шпиль
До небесної стелі

Простягаються круто рядом, —
Це там Кармелю скелі.

„Глянь на північ, де гори Сіон —
Євусеї кочують,
А як крикнути добре з гори —
Амореї почують.

„Оця срібная стрічка — Йордан
В Мертве море впадає;
Близько устя його Єрихон
Бродового жадає.

„Одинока долина над ним,
А тісняться до неї
Амоніти по цей бік ріки,
По той бік хананей,

А на заході гори, верхи,
Полонини широкі;
А на північ мале озерце,
І знов гори високі.

„Ось тобі й Палестина уся,
Край овець і ячменю!
Від Кадеса до Кармеля всю
Мов затулиш у жменю.

„Ні шляхів тут широких нема
Ні до моря проходу!
Де ж тут жить, розвиваться, рости
І множитися народу?”

Та відмовив понуро Мойсей:
„Хто дав з каменя воду. —
Той цей край переіменить на рай
Для свого народу”.

XVIII

Знов почувся притишений сміх:
Віра гори ворушить!
Та поглянь: це новий ряд картин,
Те, що статися мусить!

„Бач, як сунеться плем'я твоє,
Як Йордан переходить,
Єрихон добуває і скрізь
У річках крові бродить.

„Ось століттями йде боротьба
За той шмат Палестини:
Амореї, гебреї, хетта,
Амалик, філістини.

„Ось гебрейське царство! Що сліз
Коштуватиме й крові!
А заважить у судьбах землі,
Як та муха волові.

„І не вспіє воно розцвісти,
Й розлетиться на часті,
Щоб у пащу могутніх сусід
Часть за частю упасти.

„Ось поглянь: які хмари летять
Від Дамаска й Галаду!
Це йде Ассур, гебреям несе
І руїну й загладу.

„Ось поглянь: червоніють поля,
Труп на трупі усюди.
Це піднявся страшний Вавилон
На загладу Іуди.

„Храм Єгови в огні... А цей тлум,
Мов комахи по полю,
Йдуть по тисячу сковані враз
Недобитки в неволю.

„Чуєш плач? На руїнах рида
Одинокий розумний,
Що коритися радив врагам,
Щоб не внасти до трумни*).

„Як же пустка смердить! Але ось,
Мов по п'їтмі, світає...
З тих, що тлумом пішли, подивись,
Як же мало вертає!

„Щось дрібненьке ворушиться там
Коло мурів Салима:
Новий люд, новий Бог, новий храм,
Нова сила незрима.

„І росте воно, б'ється в біді,
І чіпляється ґрунту,

*) Пророк Єремія.

Мов будяк той низький і ціпкий,
Все готовий до бунту.

„Понад голови люду того
Йдуть всесвітні бурі,
Панства, царства встають і падають,
Мов фантоми понурі.

„Він же в своїм куточку хова
Непохитне завзяття,
І ненависть лиш має для всіх
І незмінне прокляття.

„Та ненависть, найтяжча з усіх,
„Задля іншого Бога”,
Бач, як кудлиться біля того
Храмового порога!

„Вона плодить ненависть. Ось глянь:
За тиранським велінням
Ідуть сили, щоб плем'я твоє
Ще раз вирвать з корінням.

„Чуєш стук? Це залізна стопа
Тих страшних легіонів,
Що толбчуть юдейські поля,
Робить пустку з загоців.

„Чуєш плюск? Це ворожі мечі
Кров юдейськую точать.
Чуєш крик? Це юдейських дівчат,
Дикі коні волочать.

„Онде мати голодная їсть
Тіло свого плоду!
Онде тисячі мруть на хрестах —
Квіт твого народу.

„Ще раз храм Єгови горить,
І цей раз уостаннє:
Бо що тая рука розвалить,
Те вже більше не встане.

„Ще раз недобитки пливають
У неволю, як ріки —
Та немає вже їм вітчизни,
І не вернуть навіки.

„І загасне Ізраїля звізда,
Щоб вже більше не сяти;

Лиш ненависть, що в храмі зросла,
Шіде світом гуляти.

„Сумніваєшся? Віри не ймеш?
О, ймеш віру, я знаю!
Це той рай, що жде плем'я твоє
У обіцянім краю!

„Ти для нього трудився! Скажи:
Було за що трудиться?
Щоб наблизився він, може ще
Схочеш палко молитися?”

І поник головою Мойсей:
„Горе мойй недолі!
Чи ж довіку не вирваться вже
Люду мому з неволі?”

І упав він лицем до землі:
„Одурив нас Єгова!”
І почувся тут демонський сміх,
Як луна його слова.

XIX

Гуркнув грім. Задрижали нараз
Гір найглибші основи;
І один за одним понеслись
Передтечі Єгови.

Піднялася до стропу небес
Чорна хмара стіною,
Мов Ніч-мати насупила вид
Нещавистю грізною.

І заморгала бистро у тьмі
Огняними очима,
Забурчала, як мати, що, знай,
На лиху доню грима.

І з тривогою слухав Мойсей
Пітьми й блискавок мови,
Ні, не чути ще серцю його
У них гласу Єгови.

І ревнув понад горами грім,
З жаху їжитья волос,
Завмира серце в груди... та ні,
Не Єгови це голос.

Поміж скелі завили вітри,
Їх сердитії нути
Кліщать душу, мов стогін, та в них
Ще Єгови не чути.

Ось із градом і дощ злопотів,
І заціпила стужа,
І в безсиллю своєму душа
Подається недужа.

Та ось стихло, мли води дзюрчать,
Мов хтось хлипає з жалю;
З теплим леготом запах потяг
З теребінт і мігдалю.

І в тім леготі теплім була
Таємничая мова,
І відчув її серцем Мойсей:
Це говорить Єгова:

„Одурив вас Єгова? А ти ж
Був зо мною на згоді?
І контракт підписав і запив
Могорич при народі?

„Бачив пляни мої і читав
В моїй книзі судьбовій?
Бачив кінці і знаєш, що я
Не устоявся в слові?

„Маловіре, ще ти не почавсь
В материнській утробі,
А я кожний твій віддих злічив,
Кожний волос на тобі.

„Ще не йшов Авраам з землі Ур
На гарранські рівнини,
А я знав всіх потомків його
До останньої днини.

„Вбогий край ваш, вузький і тісний
І багатством не блиска?
А забув, що тісна і вузька
І найбільших колиска?

„Прийде час, з неї виведу вас
На підбої та груди,
Так як мати дитину в свій час
Відлучає від груди.

„Тут на полі скупім і худім,
Наче терен на ріні,
Виростає ціпка і тверді
Для великої зміни.

„О, я знаю ту вашу ціпку,
Ненаситною вдачу!
Ви б на житній землі розповзлись
На подобу бодячу.

„Ви б і тілом і духом своїм
Присмоктались до скиби,
І зловив би вас Маммон у сак,
Як товстючі риби.

„Та ж в Єгипті ви гнулись в ярмі,
Наїдавшись ласо...
Відригаться вам буде повік
Те єгипетське м'ясо.

„І зірвавшись з цеї землі
Та розбивши всі карби,
Ви розвієтесь світ здобувать,
Його соки і скарби.

„Та зарік я положу твердий
На всі ваші здобутки,
Мов гадюку на скарбі, дам вам
З них турботи і смутки.

„Хто здобуде, всі скарби землі
І над все їх полюбить,
Той і сам стане їхнім рабом,
Скарби духа загубить.

„Своїх скарбів невольник і пан
За ціну сліз і, крові,
Щоб збільшити їх, мусить він сам
Руйнувать їх основи.

„І як п'явка, що кров чужу ссе —
Йому лік, сама гине —
Так і вас золотий океан
На мілізні покине.

„В золотім океані вас все
Буде спрага томити,
І не зможе вас хліб золотий
Ані раз покормити.

„І будете ви свідки мені
З краю світа до краю,
Що лиш духа кормильців з усіх
Я собі вибираю.

„Хто вас хлібом накормить, той враз
З хлібом піде до гною;
Та хто духа накормить у вас —
Той зіллється зо Мною.

„Ось де ваш обітований край,
Безграничний, блистячий,
І до нього ти людям моїм
Був проводир незрячий.

„Ось де вам вітчизна осяйна,
З усіх найкраща частина!
Лиш дрібненький задаток її
Вам оця Палестина.

„Це лиш спомин вам буде, лиш сон,
Невгасаюча туга,
Щоб, шукавши її, став мій люд
Паном земного круга.

„А що ти усумнився на момент
Щодо волі моєї,
То, побачивши цю вітчизну,
Сам не вступиш до неї.

„Тут і кості зотліють твої
На взірць і для страху
Всім, що рвуться весь вік до мети,
І вмирають на шляху!”

XX

Ходить туга по голій горі,
Мов туман по пустині;
Сіє думи й бажання свої
По широкій країні.

Сипле квіти й листки, що давно
Вже зів'яли й пожовкли;
Підіймає в душі голоси,
Що давно вже замовкли.
Що ще вчора байдужне було —
Нині любе й шановне;

Що ще вчора топтав, оплював —
Нині святости повне.

У гебрейському таборі ніч
Проминула в тривозі;
Скоро світ — всі глядять: він ще там
На скалистій віднозі?

Ні, нема! І було те „нема”
Мов жах смерти холодний;
Чули всі: щезло те, без чого
Житть ніхто з них не годний.

Те незрима, несхопне, що все
Поміж ними горіло,
Що давало їм змисл життєвий,
Просвітляло і гріло,

І безмежна скорбота лягла
На затвердле сумління,
І весь табор, мов чаром, попав
В отупіння й зомління.

Одні одним у лиця бліді
Поглядали без впину,
Мов убійці, що вбили у сні
Найдорожчу людину.

Чути тупіт. Чи вихор в степу?
Чи збуваєсь пророцтво?
Це Єгошуа, князь коцюхів,
І за ним парубоцтво.

Гонять стада, кудись то спішать...
Чи де напад ворожий?
Всіх їх гонить безіменний страх,
Невідомий перст Божий,

Голод духа і жах самоти
І безодні старої...
А Єгошуа зично кричить:
„До походу! До зброї!”

І зірвався той крик, мов орел,
Над німою юрбою,
Покотився луною до гір:
„До походу! До бою!”

Ще момент — і прокинуться всі
З остовпіння тупого,
І не знатиме жаден, що вмить
Пристигло до нього.

Ще момент — і Єгипту крик
Гирл сто тисяч повторить;
Із номадів лінєвих ця мить
Люд героїв сотворить.

Задуднять — і пустині пісок
На болото замісять,
Авірона камінням поб'ють
А Датана повісять.

Че єз гори полинуть, як птах,
Йордан в бризьки розкроплять,
Срихонській мури, мов лід,
Звуком трубним розтоплять.

І підуть вони в безвість віків,
Повні туги і жаху
Простувать в ході духові шлях
І вмирати на шляху.

Львів, січень до липня 1905.

